

**ПОНЯТТЯ НОРМАТИВНОСТІ ПРАВА
ЯК СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВОГО ЯВИЩА ТА ЇЇ ВЛАСТИВОСТІ
CONCEPT OF NORMATIVITY AS SOCIAL
AND LEGAL PHENOMENON AND ITS CHARACTERISTICS**

Заморська Л.І.,

кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри теорії та історії держави і права
Чернівецького факультету
Національного університету «Одеська юридична академія»

Стаття присвячена висвітленню змісту нормативності сучасного права як найосновнішої його властивості, та, поряд з цим, виокремлення її основних сутнісних ознак, які відрізняють дане явище соціальної дійсності від інших у суспільстві.

Ключові слова: право, норма права, соціальна нормативність, правова нормативність.

Статья посвящена освещению содержания нормативности современного права как самого главного его свойства, и, наряду с этим, выделение ее основных сущностных признаков, отличающих данное явление социальной действительности от других в обществе.

Ключевые слова: право, норма права, социальная нормативность, правовая нормативность.

Article is devoted to content normativity of modern law as its most fundamental properties and, in addition, the isolation of its basic essential features that distinguish this phenomenon of social reality from the rest of society.

Key words: law, rule of law, social normativity, legal normativity.

Постановка проблеми. Право як соціальне явище характеризується безліччю особливостей, які визначають його сутнісний зміст. Проте, особливо в наш час, специфічною властивістю сучасного права визначається нормативність права. Але вона виокремлюється як певне соціально-правове явище і характеризується певними властивостями, які відрізняють її від інших рис права.

Стан дослідження. На сьогодні правовий аналіз змісту правової нормативності як окремого явища правової дійсності побічно торкалися такі науковці, як С.С. Алексєєв, Р. Кабальський, А.Ф. Крижанівський, М.В. Цвік, Я.В. Гайворонська та інші. Проте дослідження змісту даного правового явища досі детально ніхто не підходив. Тому метою даної наукової статті є дослідження сутнісного змісту та специфічних властивостей правової нормативності як соціально-правового явища і найважливішої ознаки сучасного права.

Виклад основного матеріалу. Сутність нормативності може бути розкрита через категорію належності. Належність (належне) як специфічний феномен соціального світу існує в нормативній формі як правило поведінки, адресоване суб'єкту. Належне передбачає і, навіть, вбирає в себе нормативне. Деонтичне об'єктивується через нормативне та набуває статусу належного по відношенню до індивідуальної свідомості [1, с. 50-51]. У свою чергу належне виступає носієм певної цінності, що безпосередньо втілює один із аспектів справедливості. Отже, підґрунтям нормативності виступає цілісно-деонтична основа.

Нормативності притаманні власні риси, що дозволяють охарактеризувати її природу. С.С. Алексєєв розкриває особливості «об'єктивної нормативності» через «циклічність, такий, що *повторюється* (курсив наш – Л.З.), кругообіг всього суспільного організму в умовах розумної творчої діяльності індивідів (суб'єктів права)» [2, с. 258]. Узагальнюючи існуючі в науці погляди щодо нормативності, до її ознак слід віднести повторюваність, типовість, здатність до моделювання, загальність, примусовість та обов'язковість (імперативність). При цьому зауважимо, що названі риси характеризують не стільки сутність нормативності, скільки її прояви, реалізацію, проекцію на соціально-правову реальність.

Багатьма вченими багаторазова повторюваність певних соціальних процесів, явищ і зв'язків визначалась як внутрішня закономірність їх розвитку і визнавалася джерелом нормативності. Так, на думку М.В. Цвіка, джерелом набуття нормативного характеру суспільними відносинами, що об'єктивно виникають на базі взаємодії окремих осіб,

є не зовнішній вплив, не державне втручання, а їх постійна повторюваність [3, с. 10]. Як зазначає О.А. Лукашева, повторюваність явищ та подій виявляє внутрішню закономірність їх розвитку. Однією з форм вираження цих закономірностей є нормативність явищ, процесів, зв'язків, яка виражає об'єктивно необхідні способи взаємодії явищ та подій як результату предметної практичної діяльності людей [4, с. 79]. Я.В. Гайворонська прямо вказує, що „саме повторюваність актів соціальної діяльності визначає її властивості, однією з яких є нормативність” [5, с. 83].

Повторюваність пов'язана із саморегуляцією суспільства, зі стабільністю соціальних зв'язків, їх необхідністю, зумовленістю об'єктивними чинниками. Проте, якою б не була продовжуваність повторення певного соціального факту (явища і процесу), він може стати фактом нормативним лише за умови, що з самого початку свого існування був пронизаний позачасовими цінностями та виступав як «реальність належного». Адже якщо він є формою матеріалізації ідеального (об'єктивна цінності в соціальну фактичність), то немає жодної потреби в повторенні для набуття фактом нормативної сили [1, с. 198-199]. Іншими словами, повторюваність є наслідком нормативності, а не навпаки, оскільки існує зумовлюється належним, а не належне виводиться з існуючого.

Таким чином, нормативна природа відповідних правових явищ, їх нормативна сутність зумовлює їх повторюваність, здатність до відтворення та репродукції. Проте саме через повторюваність нормативність проявляє себе зовні і дозволяє виявити та ідентифікувати явища і процеси, що іманентно нормативні за своєю природою.

Наслідком повторюваності соціальних зв'язків виступає їх типовість, здатність до моделювання. Ці зв'язки типові в тому сенсі, що вони є нормальними з погляду суспільства в цілому, а значить, характерні для даної спільності. Однотипові, аналогічні соціальні зв'язки спочатку виникають емпірично, саме природно необхідна повторюваність соціальних відносин і зв'язків дозволяє розцінювати їх як нормальні, соціально прийнятні [6, с. 197].

Відповідно, масовий характер будь-якого явища чи процесу сам по собі ще не надає йому якості нормативності, хоча й відображає його повторюваність і соціальну прийнятність. Такого характеру можуть набутти й певні негативні юридично значущі явища як певна модель соціально шкідливої чи небезпечної поведінки (починаючи від «традиційного» перевищення швидкості, аж до «усталених», «типових» схем ухилення від сплати податків). Такі явища набувають якості «квазінормативності», але

не через свою повторюваність та типовість у відповідних часово-просторових межах, а через «переродження» суспільної свідомості, деформацію ціннісних орієнтирів суспільства, його уявлень про належне. З цього приводу А.Ф. Крижанівський зазначає, що в таких випадках є підстави говорити про «латентну нормативність» найбільш розповсюджених видів правопорушень, яка виявляється у їх здатності формувати негативні правові установки певної частини суспільства [7, с. 60].

Більшість дослідників виділяють примусовість як невід'ємну ознаку нормативності. В.А. Бачинін з цього приводу зазначає, що „примус як такий, не будучи специфічною ознакою тільки правової регуляції, присутній і в інших формах нормативності. Але в праві він набуває найбільш жорсткого характеру, аж до застосування самих крайніх заходів по відношенню до порушників *норм цивілізованого порядку* (курсиви наші – Л.З.). Ця жорсткість складає останній рубіж загороджувальних споруд, які цивілізаційна система спорудила на шляху загрози внутрішньої деструкції. Вона є вимушеною і призначена виявлятися тільки там, де безсилі пом'якшені форми нормативної регуляції, де реальні правопорушники виявилися глухими до попереджувальних дій психічного примусу» [6, с. 115].

Більш обґрунтованою вбачається позиція В.М. Кудрявцева, який вважає, що точніше було б сказати, що нормативність права передбачає його обов'язковість, яка, у свою чергу, забезпечується не тільки примусом, і до того ж не лише державним [8, с. 128].

Нетотожність обов'язковості нормативних явищ і примусовості виявляється в тому, що перша реалізується переважно добровільно внаслідок переконання, хоча можливість примусу залишається. Для об'єктивних нормативів примусовість як особлива соціальна реакція не потрібна, тому що вони існують через природну необхідність, належність. Явище може бути нормативним взагалі поза зв'язком з примусовістю. Здатність здійснювати моделюючий вплив уже дозволяє характеризувати явище як нормативне, що зумовлює його імперативність та загальність поза зв'язком з примусовістю. І навпаки, за певних обставин є можливість забезпечити примусом штучно створений нормативний припис, проте його нормативність при цьому буде сумнівною.

Соціальну ж примусовість слід розглядати як потенційну можливість застосування заходів примусу до порушників певних соціальних установок. Соціальний механізм підтримується примусовістю виконання нормативів як засобами забезпечення власної цілісності й самозбереження. Нормативність нерозривно пов'язана з примусовістю в тому сенсі, що остання повинна перешкодити актам соціальної діяльності, що спричиняють розбалансованість і дезорганізованість соціальних зв'язків. Отже, слід погодитися з Р.О. Кабальським, що для самої нормативності як закону соціального розвитку примусовість – це неконститутивна ознака [1, с. 51].

Отже, правова нормативність характеризується рефлексивним поєднанням загальнообов'язковості та загальнозначущості, які задаються елементом належності, закладеним у носії нормативності через інтегровану ним цінність.

Нормативності права властива така сутнісна ознака як вираження права у нормативних положеннях, які узагальнюють і встановлюють межі досягнутої волі, а також межі між свободою і несвободою, залежно від ступеня еволюційного розвитку суспільства.

Крім того, не менш важливою, та навіть найосновнішою властивістю правової нормативності є

те, що вона відображається в правових нормах, як загальнообов'язкових і формально визначених правилах поведінки.

С.С. Алексеев, розкриваючи зміст поняття «нормативність», зауважує, що „одна з особливостей об'єктивного (позитивного) права як основи юридичних прав та обов'язків полягає в тому, що воно являє собою нормативне утворення. Це означає, що право складається з юридичних норм, які виступають як би «цеглинками», з яких складається право даної країни» «Нормативність, – уточнює вчений, – як би широко не трактувалася ця визначальна властивість права, в принципі, ні в чому іншому, крім як в нормах, загальних формалізованих писаних правилах поведінки, виражатися не може». Однак норму він пропонує розуміти не як «голе нормативне положення», а як складний регулюючий комплекс, що включає і компоненти правосвідомості, і об'єктивовані правоположення практики [2, с. 263].

Зважаючи на те, що норми права встановлюються або санкціонуються державою, вони в науковій юридичній літературі розумілися як «веління держави». Іншими словами, веліннями держави є норми, адресовані всьому суспільству чи його частині, які визначають суб'єктивні права та юридичні обов'язки його учасників. В такому суспільстві, де дані норми стабільні, і визначені за змістом, вони органічно входять до структури правової системи, та поєднуються з іншими правовими нормами, служать зміцненню та відносній стабільності суспільних відносин [9, с. 122].

Носіями правової нормативності, «нормативними явищами, що становлять зміст права, – стверджує М.В. Цвік, – слід вважати всі прояви (складові частини) права, до яких, крім правових норм, належать правовідносини, законодавство, судова практика, природне право, прецедентне право, звичаєве право, договірне право і правосвідомість» [3, с. 6-7].

Саме така нормативність вирізняється в цілісній регулюючій правовій системі, яка переповнена єдиним духом, загальними принципами, загальними положеннями та регулятивними началами, єдиним юридичним порядком, а також особливим правовим режимом.

Висновки. Отже, на основі вище викладеного, нормативності права належать такі специфічні особливості як те, що вона:

- визначається як найособливіша і найнеобхідніша ознака права як соціального явища;
- характеризується загальнообов'язковим характером, оскільки норми, які входять до її змісту поширюють свою дію на всіх суб'єктів права і, відповідно, є обов'язковими до виконання разі їх використання чи застосування;
- обґрунтовується як рівний масштаб правил поведінки, який застосовується правом до всіх суб'єктів для врегулювання і впорядкування відносин між ними;
- виражає соціальне призначення права у суспільстві, тобто крізь призму його функціонування і аксіологічне призначення регулювати поведінку суб'єктів-учасників суспільних відносин;
- відображається (закріплюється ззовні) у формі юридичних норм, без яких не існує у формі особливої властивості права як соціально-необхідного явища;
- дає можливість виразити типові для конкретного суспільства протиріччя та способи їх вирішення посередництвом правових норм;
- є похідною від держави, оскільки в об'єктивному змісті формально закріплює основоположні начала та принципи права.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кабальский Р. Общесметодологические подходы к определению нормативности права // Междунар. межвуз. конф. аспирантов и студентов «Традиции и новации в системе современного российского права» : сб. тез. – М., 2005. – С. 49-51.
2. Алексеев С.С. Право: азбука – теория – философия: Опыт комплексного исследования. / С.С. Алексеев – М. : Статут, 1999. – 712 с.

3. Цвік М.В. Про сучасне праворозуміння // Вісн. Акад. прав. наук України : зб. наук. пр. – Х. : Право, 2001. – № 4 (27). – С. 3-13.
4. Лукашева Е.А. Право, мораль, личность / Е.А. Лукашева. – М. : Наука, 1986. – 262 с.
5. Гайворонская Я.В. Концепция нормативности права в отечественном правоведении (советский и постсоветский периоды) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. – СПб, 2001. – 246 с.
6. Бачинин В.А. Морально-правовая философия. / В.А. Бачинин – Х. : Консум, 2000. – 208 с.
7. Крижанівський А.Ф. Феноменологія правопорядку: поняття, вимір, типологія/ А.Ф. Крижанівський // Одес. нац. юрид. акад. – О. : Фенікс, 2006. –196 с.
8. Кудрявцев В.Н. Право и поведение. / В.Н. Кудрявцев – М. : Юрид. лит.,1978. – 192 с.
9. Коркунов М.Н. Лекции по общей теории права/ М.Н. Коркунов. –СПб, 1909 – 354 с. – [3-е издание, исправл. и дополн.].